

Działania medyków na rzecz małej i wielkiej ojczyzny (XIX–XX wiek), red. Wojciech Ślusarczyk, Gabriela Frischke, Roksana Wilczyńska, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2020, ss. 268, ryc. czarno-białe i kolorowe

Omawiany tom mieści się na pograniczu dziejów medycyny i historii społecznej. Dotyka też wielu problemów ważnych dla historyka kultury materialnej, takich jak zdrowotność, higiena, opieka medyczna, materialny poziom życia lekarzy i farmaceutów oraz ich klienteli. Jak stwierdzają Redaktorzy, ich zamierzeniem była prezentacja działań medyków, wykraczających poza obowiązki ściśle zawodowe. Z racji wykształcenia oraz względnie wysokiej pozycji majątkowej, należeli oni do elit społecznych i w sposób istotny wpływali na życie gospodarcze i kulturalne, zwłaszcza ośrodków prowincjonalnych.

Autorzy dwunastu zawartych w wydawnictwie studiów skupiają uwagę głównie na schyłku stulecia XIX i wieku XX. Trzy teksty otwierające książkę dotyczą jednak epok wcześniejszych.

Justyna Białowąg przedstawia *Działalność Bazylego Rudomicza w małej ojczyźnie — Zamościu, na podstawie jego dziennika* (s. 11–23). Tytułowy dziennik jest kapitalnym źródłem do badań nad mieszczańskimi elitami władzy w trzeciej ćwierci XVII wieku, dzięki naukowej edycji z roku 2002 wykorzystywanym przez coraz szersze grono badaczy. Rudomicz (1620–1672) — absolwent Akademii Zamojskiej, doktor prawa i filozofii, profesor i rektor tejże uczelni, był również wykładowcą medycyny i praktykującym lekarzem. W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych robił typową dla wielu mieszczan z wykształceniem akademickim karierę urzędniczą jako rajca, burmistrz i wójt Zamościa. Trudniej natomiast określić, w jakim stopniu kompetencje medyczne wpływały na jego pracę we władzach miejskich. Autorka, z godną pochwałą ostrożnością, nie odpowiada na to pytanie wprost, wskazuje jednak na pewne działania Rudomicza, które mogły być wynikiem większego niż u przeciętnego „uczzonego” wyuczulenia na sprawy zdrowotności i higieny. Np. jako wójt, po śmierci czeladnika w jednym z browarów, w obawie przed zarazą „przyczynił się do wstrzymania sprzedaży” produkowanego tam piwa (s. 16). Nie byłabym już natomiast przekonana, czy jego troska jako burmistrza o porządek i estetyczny wygląd zamojskiego rynku wyróżniała go spośród ogółu rajców tego i wielu innych miast.

Mieczysław C. Paczkowski OFM (*Praca misyjna i posługa medyczna na Bliskim Wschodzie. Wątki franciszkańskie i polskie XVI–XX wiek*, s. 25–55) zajął się działalnością medyczną prowadzoną przez franciszkanów w Palestynie od wieku XVI po XIX, m.in. w lecznicy i aptece w Jerozolimie. Bracia mniejsi leczyli przy tym nie tylko chrześcijan (pielgrzymów i miejscowych), ale także wyznawców islamu.

Paweł Wysokiński (*Mikołaj i Józef Mianowski — uczeni i patrioci*, s. 57–74) przedstawił kariery wybitnych lekarzy a zarazem naukowców i wykładowców akademickich, pracujących z wielkim sukcesem pod rządami zaborcy rosyjskiego. Mikołaj (1780–1843) — specjalista w dziedzinie fizjologii i położnictwa przez lata był związany z polskim Uniwersytetem Wileńskim. Jego bratanek Józef (1804–1879) — fizjolog, położnik, ginekolog, pediatra, związał się najpierw ze Szkołą Główną w Warszawie, później (po Powstaniu Styczniowym i jej przekształceniu w uniwersytet rosyjski) z Akademią Medyko-Chirurgiczną w Petersburgu. Obaj lekarze-naukowcy, pozostając w służbie carskiej, przyczynili się nie tylko do podnoszenia poziomu polskich kadr medycznych, ale także do ich samoorganizacji i kultywowania polskości tej grupy inteligencji w zachodnich guberniach cesarstwa. Ich zasługi na polu pracy organicznej doceniono, nadając imię Józefa Mianowskiego powołanej w 1881 r. Kasie pomocy dla osób pracujących na polu naukowym.

Większość spośród dalszych zebranych w książce studiów, podobnie jak te poświęcone Rudomiczowi i Mianowskiemu, ma charakter biograficzny. Ich bohaterowie — lekarze i aptekarze wywodzili się z różnych kręgów społecznych, z rodzin lekarskich i szerzej inteligentkich, ziemiaństwa, ale również jako medycy w pierwszym pokoleniu z chłopskich i rzemieślniczych. Pracę zawodową rozpoczęli jeszcze przed pierwszą wojną światową (absolwenci uczelni niemieckich lub rosyjskich) albo w okresie międzywojennym. Z reguły kontynuowali ją w czasach PRL. Większość z nich działała w zachodnich regionach kraju — w Wielkopolsce z Kujawami i na Pomorzu, nieliczni na kresach wschodnich oraz po roku 1945 na Ziemiach Odzyskanych. Wśród mężczyzn znalazły się dwie kobiety — lekarka i farmaceutka z pierwszego pokolenia absolwentek uczelni medycznych. W trakcie wojen (polsko-bolszewickiej, drugiej wojny światowej) wyróżniali się postawą patriotyczną, bywali represjonowani.

Poza pracą zawodową działali na różnych polach. Na przykład Jan Paweł Łukowicz (1886–1957)¹, chirurg i położnik w okresie międzywojennym, był współtwórcą Towarzystwa Miłośników Chojnic, członkiem komitetu redakcyjnego pisma „Zabory” — organu tegoż Towarzystwa, wreszcie członkiem Towarzystwa Naukowego w Toruniu. Po wojnie przewodniczył Powiatowe-

¹ Synak M. 2020.

mu Komitetowi Uczczenia Ofiar Zbrodni Hitlerowskich w Chojnicach. Jego wielką pasją było łowiectwo, w tym kynologia łowiecka. W Polskim Związku Łowieckim działał aktywnie przed i po drugiej wojnie. Zbigniew Romanowski (1908–1978)² — wybitny pulmonolog, zasłużony szczególnie dla Bydgoszczy i Pałuk, w latach dwudziestych angażował się w działalność skautowską i sportową (wioślarstwo). Po wojnie współtworzył takie organizacje lokalne jak np. Oddział PCK w Żniniu oraz tamtejszy Komitet Przeciwalkoholowy. Maria Skibniewska (1900–1985)³ — urodzona na Podolu, absolwentka Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, specjalistka w dziedzinie chorób wewnętrznych, w latach trzydziestych pracowała w szpitalach w Warszawie oraz w Krzemieńcu na Wołyniu. Tam też po roku 1939 kontynuowała praktykę lekarską, równocześnie angażując się w konspirację akowską. Po wojnie pracowała w szpitalu w Kluczborku na Opolszczyźnie. Przez lat kilkanaście była tamtejszą radną. Wreszcie Henryka Pawłowska (1905–1982)⁴ — farmaceutka, współwłaścicielka (od upaństwowienia w roku 1951 już tylko pracownica) apteki w Łabiszynie na Pałukach, w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych działała aktywnie na rzecz podnoszenia oświaty zdrowotnej w tamtejszej społeczności. Zorganizowała kilkadziesiąt prelekcji w ramach prac afiliowanego przy miejscowym Oddziale PCK klubu „Hemoglobinka”. Zakres tematyczny owych spotkań był bardzo szeroki; obejmował takie kwestie jak: żywienie ludzi starszych, letnie biegunki u dzieci, narkotyki i nadużywanie leków, rola i zasługi kobiet w ratowaniu zdrowia na przestrzeni dziejów.

Niektórzy z medyków swoje spore możliwości finansowe wykorzystali do realizacji pasji kolekcjonerskiej; z czasem ich zbiory znacznie wzbogaciły kulturowe zasoby regionu. Do tej grupy zalicza się Jerzy Dunin Borkowski (1908–1992)⁵, aptekarz a zarazem twórca muzeum w Krośniewicach w Kutnowskim. Rozbudowując zbiory rodzinne, zgromadził on kilkanaście tysięcy dzieł sztuki, rzemiosła artystycznego, numizmatów, rękopisów. Wielotysięczny księgozbiór zawierał inkunabuły i starodruki. W roku 1978 swoją kolekcję przekazał Muzeum Narodowemu. Do roku 1995 placówka w Krośniewicach funkcjonowała jako Oddział Muzeum Narodowego, zaś jej dożywotnim kustoszem był darczyńca. Wśród lekarzy nie brakowało też artystów. Rajmund Lewandowski (1927–1986)⁶, absolwent Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie, okulista, pochodził z Lipna w ziemi dobrzyńskiej i z nim związał swoje losy zawodowe (przychodnia rejonowa, praktyka prywatna). Równocześnie był kolekcjonerem, a przede wszystkim twórcą grafik, zwłaszcza miniatur, w tym ekslibrisów regularnie eksponowanych w galeriach bydgoskich. Głównie malarstwu poświęcił się Stefan Szmał (1893–1970)⁷ — okulista wykształcony na uniwersytetach niemieckich. W okresie międzywojennym praktykował najpierw w miastach Wielkopolski, od 1929 r. w Bydgoszczy, zaś w latach 1935–1939 w Gdyni. Tam też kontynuował pracę zawodową i twórczość artystyczną po wojnie. Był uznanym ekspresjonistą, autorem wystawianych prac malarskich (akwarela, olej), grafik i rysunków.

Od prezentowanych powyżej barwnych biografii nietuzinkowych postaci ze środowiska medycznego odbiegają charakterem dwa równie cenne teksty. Solidne materiałowe opracowanie Hanny Kurowskiej, *System opieki zdrowotnej na ziemi lubuskiej w latach 1946–1950. Zarys problemu* (s. 185–217) traktuje o jakości opieki, z której korzystali mieszkańcy ważnej części Ziemi Odzyskanych, jak również o warunkach pracy i poziomie życia personelu medycznego w pionierskim okresie pierwszych lat powojennych. Wreszcie w kontekście ciągle trwającej pandemii dodatkowe znaczenie zyskuje studium Radosława Łazarza, *Mitologia wrocławskiej ospy* (s. 219–239). Autor zestawia obraz wydarzeń z roku 1963 utrwalony w tekstach literackich,

² Grabowska M., Romanowska-Grabowska O. 2020.

³ Zimny M. 2020.

⁴ Ślusarczyk W. 2020.

⁵ Frischke G., Ślusarczyk W. 2020.

⁶ Giziński K. 2020.

⁷ Chojnacka B. 2020.

reportażu, wspomnieniach i filmie fabularnym, z medyczną historią epidemii. Rozważa też wpływ walki ze wspólnym niebezpieczeństwem na kształtowanie tożsamości wrocławian — społeczności przybyszów z różnych krańców Polski, w latach sześćdziesiątych ciągle jeszcze pozostającej w fazie powstawania.

Elżbieta Mazur

(Warszawa; <https://orcid.org/0000-0002-7757-6708>)

BIBLIOGRAFIA

- Chojnacka Barbara. 2020. „W pogoni za pełnią życia” Stefan Szmał — lekarz i artysta w międzywojennej Bydgoszczy, [w:] *Działania medyków na rzecz małej i wielkiej ojczyzny (XIX–XX wiek)*, red. W. Ślusarczyk, G. Frischke, R. Wilczyńska, Toruń, s. 75–108.
- Frischke Gabriela, Ślusarczyk Wojciech. 2020. *Jerzy Dunin Borkowski — farmaceuta ratujący historie od zapomnienia*, [w:] *Działania medyków na rzecz małej i wielkiej ojczyzny (XIX–XX wiek)*, red. W. Ślusarczyk, G. Frischke, R. Wilczyńska, Toruń, s. 241–249.
- Giziński Kajetan. 2020. *Rajmund Lewandowski — lokalny lekarz i społecznik, grafik i kolekcjoner o międzynarodowym uznaniu*, [w:] *Działania medyków na rzecz małej i wielkiej ojczyzny (XIX–XX wiek)*, red. W. Ślusarczyk, G. Frischke, R. Wilczyńska, Toruń, s. 109–127.
- Grabowska Magdalena, Romanowska-Grabowska Olga. 2020. *Zbigniew Romanowski (1908–1978): zaangażowanie społeczne i patriotyczne lekarza w kontekście wpływów środowiska rodzinnego i szkolnego*, [w:] *Działania medyków na rzecz małej i wielkiej ojczyzny (XIX–XX wiek)*, red. W. Ślusarczyk, G. Frischke, R. Wilczyńska, Toruń, s. 143–162.
- Synak Marcin. 2020. *Dr Jan Paweł Łukowicz z Chojnic — pomorski lekarz i działacz łowiecki*, [w:] *Działania medyków na rzecz małej i wielkiej ojczyzny (XIX–XX wiek)*, red. W. Ślusarczyk, G. Frischke, R. Wilczyńska, Toruń, s. 129–141.
- Ślusarczyk Wojciech. 2020. *Działania łabiszyńskich aptekarzy na rzecz lokalnej społeczności*, [w:] *Działania medyków na rzecz małej i wielkiej ojczyzny (XIX–XX wiek)*, red. W. Ślusarczyk, G. Frischke, R. Wilczyńska, Toruń, s. 251–265.
- Zimny Mateusz. 2020. *Pod niebem Podola, Wilna, Krzemieńca i Kluczborka — Maria Skibniewska z domu Pfaffius*, [w:] *Działania medyków na rzecz małej i wielkiej ojczyzny (XIX–XX wiek)*, red. W. Ślusarczyk, G. Frischke, R. Wilczyńska, Toruń, s. 163–183.